

Bokrapport:

Jakob Wirén ”Att ge plats för den andre? – Religionsdialog, ersättningsteologi och Muhammed som profet.”

Jakob Wirén är docent i systematisk teologi vid Lunds universitet, och teologisk sekreterare åt ärkebiskop Antje Jackelén. Han har tidigare publicerat en lång rad artiklar och ett par böcker.

Wiréns bok *Att ge plats för den andre* är en gedigen religionsteologi. I vårt mångkulturella och mångreligiösa samhälle ser han ett stort behov av religionsdialog, framför allt för att verka för samförstånd och fred. I bokens första del diskuteras olika religionsteologiska hållningar som Wirén sedan återknyter till i bokens övriga delar. Utgångspunkten är den klassiska tredelade uppdelningen med exklusivism, inklusivism och pluralism som olika förhållningssätt till andra religioner än sin egen. Även om Wirén vill vara väl förankrad i sin kristna utgångspunkt lyfter han samtidigt den religionsteologiska diskussionen till ett plan som ska kunna tillämpas oavsett religiös tillhörighet.

Det exklusivistiska förhållningssättet innebär enligt Wirén att varken sanning eller frälsning finns utanför den egna religionen. Han menar att exklusivismen per definition utesluter möjligheten att lämna utrymme åt andra religiösa traditioner. Därför har detta förhållningssätt ingenting att tillföra när det kommer till religionsdialog. Inklusivismen innebär att den egna traditionen är den enda som bär på den fulla sanningen och frälsningen men att både sanning och frälsning kan återfinnas i andra traditioner. Från ett kristet perspektiv innebär detta att fromma muslimer kan finna frälsning i islam men att det i själva verket är Jesus Kristus som förmedlar denna frälsning. De blir en slags omedvetna kristna. Enligt Wirén står stora kyrkor i alla kyrkofamiljer för en religionsteologisk inklusivism. Han menar att detta förhållningssätt har mycket att tillföra i religionsdialogen men att det inte går tillräckligt långt i att skapa utrymme för andra religiösa traditioner. Pluralismen innebär att religiösa traditioner är olika men samtidigt likvärdiga vägar till samma mål. Detta innebär dock inte att alla religioner är lika bra. Utifrån etiska eller andra kriterier, som Wirén inte ger några exempel på, kan pluralister skilja mellan sanna religioner och det Wirén kallar ”sekt och extremistiska ideologier”.

Även om han aldrig skriver det rakt ut blir det genom boken tydligt att ingenting annat än det pluralistiska förhållningssättet är tillräckligt för Wirén för att skapa utrymme för andra religiösa traditioner. Han markerar samtidigt att detta inte handlar om en pluralistisk meta-religion. Wirén vill ha sin fasta utgångspunkt i en kristen och luthersk tro och eftersträvar inte religiös synkretism.

I bokens andra del presenterar Wirén sin undersökning av interreligiösa råd i Sverige. Dessa samverkansråd innehåller framför allt företrädare från islam, kristendomen och judendomen men

även ibland andra religiösa traditioner. Wirén beskriver hur dessa råd har vuxit fram under 2000-talet och hur de hanterar frågor som samverkan i lokalsamhället men även frågor som våld, islamofobi och antisemitism. Han visar att det vanligaste religionsteologiska förhållningssättet i de interreligiösa råden är inklusivism eller en position någonstans mellan inklusivism och pluralism. Han menar också att religionsdialogen i dessa råd sällan eller aldrig leder till synkretism, vilket de ibland anklagas för.

I den tredje delen utmanar Wirén ersättningsteologin som ett sätt att skapa teologiskt utrymme för judendomen. Eftersom detta går utanför mina huvudsakliga intresseområden i denna läskurs kommer jag inte att närmare redogöra för denna del.

Bokens fjärde del är där Wirén framför sina förmodligen mest kontroversiella tankegångar. Hans budskap är att Muhammed bör ses som en profet även av kristna, även om detta profetskap inte definieras på exakt samma sätt som av muslimer. Utgångspunkten tas i utfrågningen i Svenska kyrkan 2013 där kandidater inför valet av ärkebiskop fick frågan ”Ger Jesus en sannare bild av Gud än Muhammed?” Den efterföljande debatten kom att handla om att ingen av kandidaterna svarade med ett entydigt ja utan kom i stället med mer relativiserande svar. Wirén menar att frågan är helt felställd och att det inte går att kvantifiera uppenbarelse på det sättet. Det går inte att svara på vem som ger en mest sann bild av Gud mellan Jesus och Muhammed precis lika lite som mellan Jesus och Abraham, eller Jesus och Mose.

Wirén berör diskussionerna kring historiciteten i den muslimska traditionen om Muhammeds liv, men fördjupar sig inte. Han konstaterar att historiker är överens om att Muhammed är en historisk person. I övrigt är det framför allt traditionens bild av Muhammed som Wirén förhåller sig till. Det som många uppfattar som negativt hos Muhammed, exempelvis hans våldsbejakande sidor eller hans kvinnosyn ägnar Wirén inte mycket utrymme. Han menar att detta framför allt är uttryck för tidsbunden pragmatism hos Muhammed och vill hellre betona det positiva i Muhammed förkunnelse om omvändelse till den ende Guden och omsorgen om de fattiga.

Wirén diskuterar hur en rad olika kristna religionsteologer förhåller sig till Muhammed i sina försök att skapa teologiskt utrymme för islam och muslimer. Själv landar han i att Muhammed bör ses som en profet av kristna även om det är i villkorad bemärkelse – alltså att kristna och muslimer lägger delvis olika betydelse i själva begreppet. Denna hållning till Muhammed är enligt Wirén förenlig med både en inklusivistisk och pluralistisk utgångspunkt i religionsteologin. Det finns dock ett kriterium för att kalla någon för profet och det är att förkunnelsen främjar rättvisa och befrielse av människor. Om en religiös lärares förkunnelse främjar våld och terrorism kan hen inte klassas som profet. Detta innebär att Wirén villkorar vilken Muhammed det är som bör ses som profet. Exempelvis kan de våldsbejakande islamisternas Muhammed aldrig ses som profet, eller för den delen den Muhammed som målas upp i antimuslimsk retorik.

Att ge plats för den andre är en välskriven och mycket intressant bok. Wirén har stor kunskap och förmåga att på ett tydligt sätt diskutera olika perspektiv och presentera sin egen hållning. Samtidigt skulle jag vilja lyfta fram några invändningar.

När Wirén beskriver den religionsteologiska exklusivismen gör han nästintill en karikatyr. Återkommande är att exklusivismen inte har någonting att tillföra i sammanhanget. Detta är ett anmärkningsvärt påstående när man lätt kan konstatera att en betydande del av världens religionsutövare är just exklusivister. Det blir tydligt att den religionsdialog som Wirén förordar framför allt bedrivs mellan företrädare för stora religiösa institutioner. Det är tveksamt hur väl förankrat förhållningssättet är hos gräsrotterna. Wirén hävdar bland annat att en exklusivistisk utgångspunkt helt enkelt inte erkänner andra traditioners existensberättigande. Det är en anmärkningsvärd anklagelse. Den evangelikale teologen Chris Wright menar att en vanlig missuppfattning angående exklusivismen är att den skulle innebära en exklusivistisk attityd men att detta inte alls stämmer. Exklusivismen bör snarare ses som en specifik premis i synen på sanning som skapar förutsättningar för mänskligt tänkande och tal. Detta utesluter inte en nyfiken och positiv attityd gentemot utövare och företrädare för andra traditioner.¹ Wirén menar att en vanlig exklusivistisk position utgår från att andra religioner är ”människors felaktiga påfund eller djävulens bedrägerier”. Jag instämmer med Wirén att andra religioner många gånger har demoniserats på ett felaktigt sätt. Samtidigt uttrycker sig Wirén något naivt inför religiösa traditioners negativa sidor. Han menar att varje religion har en god, fredsbejakande huvudfåra som är en legitim väg till Gud, samtidigt som han avfärdar allt det som avviker från detta som icke-religion. En nykter religionsteologi borde ta i beaktande både det gudomliga, det mänskliga och det demoniska i olika religiösa traditioner.

Som en konsekvens av Wiréns förhållningssätt har han en mycket problematisk relation till kristen mission. Han nämner förvisso att mission är en ofrånkomlig del av kristen tro men menar att det då måste handla om mission i bred bemärkelse. Evangelisation verkar för Wirén vara en problematisk sida av mission. Flera gånger beskriver han mission med begreppet proselytism och förstår det som något som oftast försvårar arbetet med religionsdialog. Jag förstår att detta synsätt på mission är en naturlig konsekvens av Wiréns religionsteologi. Det finns ingen mening att övertyga utövare av andra religiösa traditioner om sanningen i den kristna tron om alla religioner är likvärdiga vägar till Gud. Samtidigt kan man fråga sig om kristen tro utan mission fortfarande är kristen tro. Hela Bibeln och Nya Testamentet i synnerhet är ett missionellt dokument med ett globalt budskap. Jesus presenterade sig som den enda vägen till Fadern och sände sina efterföljare att predika evangeliet i hela

¹ Wright 1997, 47.

världen och göra alla folk till lärjungar. Wirén gör olika försök att relativisera dessa sidor av den kristna tron men jag tycker inte att han lyckas.

Enligt Wirén är det endast pluralismen som tar den andres religiösa tradition på tillräckligt stort allvar. När man skrapar lite på ytan blir det tydligt att pluralismen inte tar någon religion på allvar. Ett av de största problemen när man menar att alla religioner är likvärdiga vägar till Gud är att Gud blir något högst abstrakt. Om hinduismens polyteism, islams monoteism, stamfolks panteism och buddismens avsaknad av en gudomlighet ytterst sett talar om samma verklighet innebär det att ingen av dessa religiösa traditioner har en sann förståelse av Gud. De olika religionerna är bara bärare av olika ”masker” av den yttersta verkligheten. Wirén själv menar att man bör ha ett agnostiskt förhållningssätt när det kommer till gudsbilden. Ett sådant förhållningssätt tar varken Jesus eller Muhammeds förkunnelse på allvar. Jesus förkunnade Gud som en närvarande och personlig far som vill ha en personlig relation till sina barn. Muhammed förkunnade att det bara fanns en Gud och att polyteism är avgudadyrkan. Wiréns pluralism skapar inte verkligt utrymme för vare sig Jesus eller Muhammed.

När Wirén argumenterar för att kristna bör se Muhammed som en profet är han sparsmakad i beskrivningarna av vad detta bör få för konsekvenser. Man kan bäst sammanfatta det i en ökad nyfikenhet för den andres profet och religiösa tradition. Förhoppningen är att detta ska leda till bättre förutsättningar i religionsdialogen. Wirén ger inte ett enda exempel på något positivt som Muhammed tillför som inte redan finns hos Jesus. En helt avgörande del i en muslimsk förståelse av Muhammed är att han fullbordar uppenbarelsen från Gud. Frågan är vad det är i Jesus liv, död och uppståndelse som behöver kompletteras. Det ger Wirén inte några svar på.

Det mest problematiska är inte Wiréns syn på Muhammed utan vad det får för konsekvenser för hans syn på Jesus. Som jag redan har skrivit menar han att det inte går att kvantifiera uppenbarelse och hävda att Jesus skulle förmedla en sannare bild av Gud än någon annan religiös förkunnare eller profet. Är inte en sådan kvantifiering av uppenbarelse själva kärnan av den kristna tron? Vad är kristen tro om inte förkunnelsen att Jesus är helt unik? I Johannes 14:9 säger Jesus: ”Den som har sett mig, har sett Fadern.” För de som väljer att tro på hans ord kan det inte finns någon högre uppenbarelse av Gud. Då får frågan om Jesus förmedlade en mer sann bild av Gud än Abraham, Mose och Muhammed ett självklart ja. I Wiréns religionsteologi utgör olika religioner olika förbund som Gud har med olika folk. Kristendomen är Guds förbund med de kristna, islam Guds förbund med muslimer och så vidare. Den självklara konsekvensen av detta är att Jesus inte kan ses som världens frälsare utan endast som de kristnas frälsare. Då är det inte längre samma Jesus vi talar om.

Källförteckning

Wirén, Jakob. 2021. *Att ge plats för den andre?: Religionsdialog, ersättningsteologi och Muhammed som profet*. Stockholm: Verbum.

Wright, Chris. 1997. *Den enda vägen?: Jesus och religionerna*. Örebro: Libris.